

ΒΙΤΟΛΑΝΤ ΓΚΟΜΠΡΟΒΙΤΣ

ΔΙΑΘΗΚΗ

ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕ ΤΟΝ ΝΤΟΜΙΝΙΚ ΝΤΕ ΡΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΘΕΟΦΙΛΟΣ
ΤΡΑΜΠΟΥΤΑΗΣ

ΒΙΤΟΛΑΝΤ ΓΚΟΜΠΡΟΒΙΤΣ

ΔΙΑΘΗΚΗ

Συνομιλίες με τον Ντομινίκ ντε Ρου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΛΗΣ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια

Βίτολντ Γκομπρόβιτς, Διαθήκη: Συνομιλίες με τον Ντομινίκ ντε Ρου
Τίτλος πρωτοτύπου: *Testament: Entretiens avec Dominique de Roux*

Μετάφραση: Θεόφιλος Τραμπούλης

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια-διορθώσεις: Ιωάννα Ανδρέου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Φιλμ, μοντάζ: Γιώργος Κεραμάς

Copyright© Rita Gombrowicz & Jacqueline de Roux, 1995

All rights reserved

Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2013

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Ιούλιος 2014

KET 6136 ΚΕΠ 316/14

ISBN 978-960-16-4052-5

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΑΘΗΚΗ	9
Η καταγωγή	11
Οι απαρχές	23
Υβόννη	40
Φερντντούρκε	45
Διάλογος για τη Μορφή	78
Η Αργεντινή	103
Ο γάμος και Υπερ-Ατλαντικός	127
Ημερολόγιο	147
Πορνογραφία	169
Κόσμος	191
Στο τέλος	208
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	231
Προς τον αναγνώστη	233
Επιλογή από τις επιστολές του Βίτολντ Γκομπρόβιτς και του Ντομινίκ ντε Ρου	235
Εισαγωγή του Ντομινίκ ντε Ρου στις γαλλικές εκδόσεις του 1968, 1977 και 1990	341

ΔΙΑΘΗΚΗ

Εισαγωγή του Μορίς Ναντό στην αγγλική έκδοση του 1973	365
Βιογραφία του Βίτολντ Γκομπρόβιτς	373
Εργογραφία του Βίτολντ Γκομπρόβιτς	387
Βιογραφία και εργογραφία του Ντομινίκ ντε Ρου	391

Διαθήκη

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Μπορείτε να μου διηγηθείτε τη ζωή σας σε σχέση με το έργο σας;

Ούτε τη ζωή μου γνωρίζω, ούτε το έργο μου. Σέρνω το παρελθόν πίσω μου σαν σκονισμένη ουρά κομήτη και για το έργο μου γνωρίζω ελάχιστα.

Σκοτάδι και μαγεία.

Οφείλω, βλέπετε, να ζητήσω εκ των προτέρων συγνώμη. Σε αυτές εδώ τις κάπως βιαστικές εξομολογήσεις, δεν θα μπορώ πάντα να αποφεύγω λέξεις κάπως δυνατές, όπως μαγεία. Ή σκοτάδι. Είχα διαβάσει κάποτε τα απομνημονεύματα ενός ορειβάτη, όπου περιέγραφε πώς είχε ανέβει σε ένα πολύ ψηλό και δύσβατο βουνό. Ε, λοιπόν, η περιγραφή του είχε αλλοιωθεί πλήρως από το γεγονός ότι ο συγγραφέας, καθώς ένιωθε την ανάγκη να ενδώσει στην αθλητική ταπεινοφροσύνη, είχε γράψει: «Το αριστερό μου πόδι γλίστρησε και για δέκα δευτερόλεπτα έμεινα κρεμασμένος πάνω από την άβυσσο, μέχρι το δεξί μου πόδι να βρει μια προεξοχή στον βράχο». Η αθλητική του

ταπεινοφροσύνη δεν του επέτρεψε να μεταφέρει στην πρότασή του όλη την απεραντοσύνη της αβύσσου, την απεραντοσύνη της προσπάθειάς του, την απεραντοσύνη του φόβου του.

Για να σας καθησυχάσω, θα προσθέσω πως στη ζωή και στο έργο μου το δράμα και το αντίδραμα μπερδεύονται τόσο, που γίνονται αδιαχώριστα, όπως κι οι μεγάλες λέξεις εξισορροπούνται από τις μικρές.

Ας αρχίσουμε με την οικογένειά μου. Έχει σημασία. Κατάγομαι από οικογένεια ευγενών η οποία για τετρακόσια περίπου χρόνια είχε τα κτήματά της στη Λιθουανία, όχι μακριά από το Βίλνο και το Κόβνο. Με τις εκτάσεις γης που κατείχε, τα δημόσια αξιώματα που είχε λάβει και τις επιγαμίες της, η οικογένειά μου βρισκόταν λίγο πιο πάνω από τον μέσο όρο των Πολωνών ευγενών, δίχως να ανήκει όμως στην αριστοκρατία. Μολονότι εγώ δεν ήμουν κόμης, είχα κάποιες θείες κόμισσες, αλλά κι αυτές δεν ήταν της αφρόκριμας, ήταν στο ενδιαμέσο.

Το 1863, ο τσάρος της Ρωσίας δήμευσε τα κτήματα του παππού μου, του Ονούφρε Γκομπρόβιτς, ο οποίος είχε κατηγορηθεί άδικα ότι συμμετείχε στην πολωνική εξέγερση. Ο παππούς μου, με όσα χρήματα του είχαν απομείνει, απέκτησε μια μικρή έκταση διακόσια χιλιόμετρα νότια της Βαρσοβίας. Ο γιος του, ο πατέρας μου δηλαδή, ο Γιαν, παντρεύτηκε μια κόρη

με καλή προίκα, θυγατέρα του Ιγκνάτσε Κοτκόφσκι, ιδιοκτήτη των κτημάτων Μποντζέχοφ, και αγόρασε το Μαλοσίτσε, όπου και γεννήθηκα.

Ο πατέρας μου δεν ήταν μόνο γαιοκτήμονας, εργάστηκε επίσης και στη βιομηχανία. Ξεκίνησε στο Μποντζέχοφ ως διευθυντής ενός εργοστασίου χάρτου το οποίο ανήκε στον παππού μου, τον Κοτκόφσκι. Στη συνέχεια, κατέλαβε διάφορες θέσεις στη διεύθυνση μεγάλων βιομηχανικών επιχειρήσεων.

Έτσι, λοιπόν, σ' αυτή την προυστιανή εποχή, στις αρχές του αιώνα, ήμασταν μια ξεριζωμένη οικογένεια με ελάχιστα ξεκάθαρη κοινωνική θέση, η οποία ζούσε ανάμεσα στη Λιθουανία και το παλαιό Συνταγματικό Βασίλειο της Πολωνίας, ανάμεσα στη γη και τη βιομηχανία, ανάμεσα σε ό,τι αποκαλούμε «καλή κοινωνία» και σε μια άλλη κοινωνία, μεσαίας τάξης. Ήταν αυτά τα πρώτα «ανάμεσα» της ζωής μου, τα οποία αργότερα πολλαπλασιάστηκαν τόσο, που στο τέλος έγιναν σχεδόν η κατοικία μου, ο αληθινός γενέθλιος τόπος μου.

Ο πατέρας μου; Όμορφος, ψηλός, αρχοντάνθρωπος, ανεπίληπτος και ακριβής, μεθοδικός, όχι ιδιαίτερα ανοιχτόμυαλος, ευαίσθητος στα ζητήματα της τέχνης, συνεπής καθολικός, χωρίς όμως υπερβολές. Η μητέρα μου από την άλλη, όλο ζωντάνια, ευαίσθητη, προικισμένη με αχαλίνωτη φαντασία, τεμπέλα, ράθυμη,

νευρική, υπερβολικά σχεδόν νευρική, γεμάτη συμπλέγματα, φοβίες, παραισθήσεις. (Στην οικογένεια Κοτκόφσκι αφθονούσαν οι ψυχικές ασθένειες· κάθε φορά που πήγαινα στη γιαγιά μου στην εξοχή, μου κόβονταν τα γόνατα από τον φόβο· το μεγάλο μονώροφο σπίτι ήταν χωρισμένο στα δύο, στο μισό έμενε η γιαγιά μου και στο άλλο μισό ο γιος της, ο αδελφός της μητέρας μου, ένας ανίατος τρελός που τις νύχτες περιφερόταν στα άδεια δωμάτια και προσπαθούσε να ανακουφίσει τον τρόμο του με παράξενους μονολόγους οι οποίοι, όσο περνούσε η ώρα, μετατρέπονταν σε αλλόκοτους ύμνους και στο τέλος κατέληγαν σε απόκοσμα ουρλιαχτά. Κι αυτό κρατούσε όλη νύχτα. Ανάσαινα την παράνοια στον αέρα.)

Καλλιτέχνης είμαι λόγω της μητέρας μου. Από τον πατέρα μου κληρονόμησα τη διαύγιά του, τη γαλήνη του, την αίσθηση της πειθαρχίας. Η μητέρα μου όμως είχε ένα επιπλέον εξαιρετικά εκνευριστικό χαρακτηριστικό, ανήκε σ' αυτό το είδος των ανθρώπων που είναι ανίκανοι να δουν τον εαυτό τους όπως είναι πραγματικά. Ακόμα χειρότερα: Πίστευε ακράδαντα πως ήταν το αντίθετο απ' ό,τι ήταν στην πραγματικότητα — και αυτό έφτανε στα όρια της πρόκλησης.

Όπως είπα, ήταν από τη φύση της τεμπέλα και της έλειπε οποιαδήποτε πρακτική αίσθηση. Εκείνες τις προυστιανές ημέρες είχαμε πλήθος υπηρέτες, τα παι-

διά τα πρόσεχε η Γαλλίδα γκουβερνάντα κι η μητέρα μου το μόνο που έκανε ήταν να δίνει οδηγίες στον μάγειρα, στην καμαριέρα ή στον κηπουρό. Κάτι που δεν την εμπόδιζε να λέει όλη την ώρα «πως όλο το νοικοκυριό περνούσε από τα χέρια της», πως «η δουλειά είναι αρχοντιά», πως «ο κήπος στο Μαλοσίτσε ήταν έργο του μόχθου της», πως «ευτυχώς που έχω πρακτικό μυαλό».

«Στον ελεύθερό μου χρόνο, μου αρέσει να διαβάζω Σπένσερ και Φίχτε» δήλωνε με κάθε ειλικρίνεια, μολονότι τα έργα των φιλοσόφων αυτών κατελάμβαναν τα χαμηλά ράφια της βιβλιοθήκης, με τις άκοπες σελίδες τους να βγάζουν μάτι.

Η Ντομινίκ, βλέπετε, ήταν
 από τη φύση της
 παρορμητική, αφελής
 ιδιότροπη
 λάτρης της κοσμικής ζωής
 αναρχική
 νευρική
 λαίμαργη
 ήθελε τη βολή της.

Νόμιζε πως ήταν
 λογική, διαυγής
 πειθαρχημένη

διανοούμενη
 οργανωτική
 θαρραλέα
 λιτοδίαιτη
 ασκητική στα όρια του ηρωισμού.

Στην πραγματικότητα θαύμαζε όλα όσα δεν ήταν. Τη συνάρπαζαν οι διακεκριμένοι γιατροί, οι καθηγητές, οι μεγάλοι στοχαστές και οι σοβαροί άνθρωποι εν γένει. Το ιδανικό της ήταν μια μητέρα με άκαμπτες (καθολικές) αρχές που αφοσιώνεται στα καθήκοντά της και θυσιάζεται για την οικογένειά της. Με πόση ιερή αφέλεια ταυτιζόταν με ό,τι θαύμαζε!

Αυτή με ώθησε στο καθαρό παράλογο, στο παράδοξο, που έγινε αργότερα ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της τέχνης μου.

Εμείς, τα αγόρια (ήμασταν τρεις, οι δύο μου αδελφοί κι εγώ, ο αγαπημένος τους), ανακαλύψαμε από νωρίς τον καλύτερο τρόπο για να τη βασανίζουμε και να την πειράζουμε. Αρκούσε να λέμε το αντίθετο σε ό,τι έλεγε. Σύντομα, εγώ και ο αδελφός μου ο Γιέζε γίναμε μάστορες στο παιχνίδι αυτό. Έλεγε η μητέρα μου: «Ο ήλιος λάμπει», κι εμείς με τη μεγαλύτερη έκπληξη του κόσμου τής απαντούσαμε: «Πώς; Μα τι λες τώρα; Αφού βρέχει».

«Τι μανία κι αυτή να λέτε συνέχεια βλακείες!»

ανταπαντούσε εκνευρισμένη, αλλά ο Γιέζε συνέχιζε με συμφιλιωτικό ύφος: «Ας πούμε ότι δεν βρέχει, αλλά θα μπορούσε να βρέχει». Κι ύστερα από μια στιγμή περισυλλογής, συνέχιζα κι εγώ: «Ας πούμε ότι δεν βρέχει, αν όμως έπιανε βροχή, τότε θα έβρεχε».

Το άθλημα αυτό, που αποσκοπούσε στο να παρασέρνει τη μητέρα μου σε παράλογες συζητήσεις, ήταν μια από τις πρώτες μου μηήσεις στην τέχνη (και στη διαλεκτική). Πίστευε με θέρμη στη «θρησκεία» και την «οικογένεια, τον πυρήνα της κοινωνίας», και, επομένως, καταδίκαιζε πολύ αυστηρά το διαζύγιο, το οποίο, αλίμονο, αφθονούσε στον κύκλο μας. Οπότε όπως ήταν φυσικό:

«Καινούριο διαζύγιο στην οικογένεια!» φώναζε ο Γιέζε, ενώ ακόμη έβγαζε το πανωφόρι του στον διάδρομο. Εκείνη δεν απαντούσε, γιατί μυριζόταν την παγίδα. Εγώ, από το άλλο δωμάτιο, έπαιρνα τη σκυτάλη: «Τι λες; Σοβαρά; Καινούριο διαζύγιο στην οικογένεια; Δεν είναι δυνατόν!».

«Κι όμως είναι! Μόλις συνάντησα τη θεία Ρόζα, η οποία μου είπε ότι οι Χένρικ θα πάρουν διαζύγιο και μ' έβαλε να ορκιστώ πως δεν θα το πω σε κανέναν. Η σύζυγος ερωτεύτηκε τον κομμωτή της». Εγώ: «Απαράδεκτο!» κ.λπ. Στο τέλος, η μητέρα μου παρενέβαινε τρέμοντας σύγκορμη: «Αν η κυρία Χένρικ είναι τόσο κυνική, δεν θα την καλέσουμε ποτέ ξανά στο σπίτι!».

«Μα γιατί;» απαντούσαμε. «Η θεία Έλα έχει πάρερι διαζύγιο δύο φορές και παίζει μπριτζ με τους τρεις συζύγους της, φαίνεται πως έχουν φτιάξει την τέλεια ομάδα. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι τα διαζύγια έχουν και καλές πλευρές, η θεία λέει πως έχουν εξασφαλίσει στα παιδιά της διπλούς γονείς...»

Η συζήτηση για το διαζύγιο συνεχιζόταν χρόνο με τον χρόνο, δεν σταματούσε ποτέ, την τροφοδοτούσε η ίδια της η γκροτέσκα φύση. Θεϊκή παραδοξότητα! Σ' αυτό το σχολείο, έμαθα να προσηλώνομαι ηρωικά στο παράλογο, να επιμένω πανηγυρικά στη βλακεία, να εξυμνώ ευλαβικά τον κρετινισμό... Ω! Μορφή! Οι θεϊκές ηλιθιότητες της λογοτεχνίας μου (τις οποίες δεν παύω να θαυμάζω), αυτή η ευχερεία μου να βυθίζομαι στη χαζομάρα, από αυτές τις συζητήσεις προέρχονται.

Δεν της είχε περάσει ποτέ από το μυαλό πόσο θαυμάσια δασκάλα ήταν! Τίποτε δεν ήταν υγιέστερο και πιο διδακτικό, τίποτε δεν διαμόρφωσε περισσότερο τον χαρακτήρα και την ευφυΐα μου από τα τρομακτικά της ελαττώματα. Ήταν για μένα ένα σχολείο αξιών. Τα ψέματα που έλεγε στον εαυτό της μου προκαλούσαν απελπισία σε βαθμό τρέλας και όξυναν μέσα μου το αίσθημα της ποιότητας – της αξίας που βρίσκεται στη βάση κάθε καλλιτεχνικής εργασίας. Αυτό ακριβώς είναι η τέχνη: η επιλογή του καλύτερου, η απόρριψη αυτού που είναι λιγότερο καλό· θεμελιώνεται στην πιο

αυστηρή ιεράρχηση αξιών, σε μια διαρκή διαδικασία αξιολόγησης. Άρχισα λοιπόν να καταλαβαίνω τι είναι το κριτικό πνεύμα, η αντικειμενική κρίση, η απόσταση, η άρνηση να υποταχθείς στις εύκολες και βολικές ψευδαισθήσεις. Έπαιζα μαζί της χρόνια ολόκληρα, χωρίς στάλα ελέους, χωρίς αγάπη, γεμάτος παγερή ειρωνεία.

Μ' αγαπούσε πολύ.

Από τη μητέρα μου κληρονόμησα τη λατρευτική σχέση που έχω με την πραγματικότητα. Θεωρώ τον εαυτό μου μανιώδη ρεαλιστή. Ένας από τους κύριους στόχους της γραφής μου είναι να χαράξω μέσα από το Εξωπραγματικό έναν δρόμο που να οδηγεί στην Πραγματικότητα. Η μητέρα μου ήταν, νομίζω, η πρώτη χίμαιρα εναντίον της οποίας έβαλα.

Ήταν αναμφίβολα, όπως λένε οι μαρξιστές, επικαθορισμένη από την κοινωνική συνθήκη. Και δεν υπάρχει τίποτε παράδοξο στο γεγονός ότι η στάση της με βοήθησε να ανακαλύψω από πολύ νωρίς το μεγαλύτερο όνειδος της οικογένειάς μου: Μας έκαναν τη ζωή εύκολη. Το υπηρετικό προσωπικό! Το υπηρετικό προσωπικό! Αυτοί δούλευαν σκληρά κι εμείς τρώγαμε τις καλοψημένες μας χήνες. Ήμασταν οι καταναλωτές. Τα εκλεπτυσμένα εδέσματα της «καλής κοινωνίας», ο επικουρισμός, ο συβαριτισμός, η αγάπη για τις ανέσεις, η οκνηρία, ήδη στα δέκα μου χρόνια όλα αυτά με είχαν εντυπωσιάσει.

Ορίστε μια σκηνή που επανέρχεται συχνά στη μνήμη μου: Ο υπηρέτης με τη λιβρέα του, χωρίς καπέλο κάτω από τη βροχή, μιλάει με τον αδελφό μου τον Γιάνους, ο οποίος φορά το παλτό του και προστατεύεται από την ομπρέλα. Η σκληράδα στα μάτια, στα μάγουλα, στο στόμα του υπηρέτη κάτω από την κατακλυσμιαία βροχή... Η ομορφιά.

Ίσως όμως, αν δεν υπήρχε η «φρουρά» μου, να μην είχα αργότερα βυθιστεί στην κατωτερότητα. Τη φρουρά αυτή την αποτελούσαν αγόρια της ηλικίας μου, οι γιοι των κολίγων, ένα είδος στρατιάς που διοικούσα. Ίππευαν όμως καλύτερα, σκαρφάλωναν καλύτερα στα δέντρα, ήξεραν να τρέχουν και να πηδάνε καλύτερα από μένα. Να σας πω ένα όνειρο που έκανα συχνά εκείνη την περίοδο: Μαλοσίτσε – αυτοί, η «φρουρά», με περιμένουν ξαπλωμένοι στο παρτέρι μπροστά από το σπίτι κι εγώ περιφέρομαι μέσα στο κτίριο, πλησιάζω τα παράθυρα, τους κατασκοπεύω κρυμμένος πίσω από τις κουρτίνες, πηγαίνω από το ένα δωμάτιο στο άλλο, πλησιάζω ξανά τα παράθυρα, τους κοιτάζω αλλά δεν μπορώ να βγω έξω για να τους συναντήσω!

Ήταν η εποχή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, το μέτωπο πέρασε, νομίζω, τέσσερις φορές από τα μέρη μας, μπρος πίσω, μπρος πίσω, ο μακρινός βρυχηθμός των κανονιών όλο και πλησίαζε, κτίρια καίγονταν, στρατιές το έβαζαν στα πόδια, στρατιές προ-

ελαύναναν' πυροβολισμοί, πτώματα κοντά στη λίμνη, ρωσικές, αυστριακές, γερμανικές μονάδες στρατοπέδευαν στο σπίτι μας. Εμείς τα αγόρια διασκεδάσαμε μαζεύοντας κάλυκες, ξιφολόγχες, ζώνες, γεμιστήρες. Όσο κι αν ο κόσμος των αφεντικών στον οποίο ανήκα με προφύλασσε από την άμεση επαφή με τον πόλεμο, η οσμή της κτηνωδίας με κατέκλυζε, με ερέθιζε.

Ναι, απεχθανόμουν το σαλόνι, λάτρευα μυστικά τα πλυσταριά, την κουζίνα, τον στάβλο, τους ιπποκόμους, τα κορίτσια στα χωράφια —τι μαρξιστής που ήμουν τότε— και οι ερωτικές μου ορμές, που είχαν ξυπνήσει νωρίς, τρέφονταν από τον πόλεμο, τη βία, τα εμβατήρια των στρατιωτών και τον ιδρώτα, με έδεναν με αυτά τα συντετριμμένα και εξουθενωμένα κορμιά. Η κατωτερότητα έγινε το ιδανικό μου για πάντα. Από όλους περισσότερο λάτρευα τον σκλάβο. Δεν ήξερα όμως ακόμη πως λατρεύοντας τον σκλάβο γινόμουν αριστοκράτης...

Όπως βλέπετε, αναλογιζόμενος από απόσταση την παιδική μου ηλικία, μπορώ να διακρίνω σε αδρές γραμμές ορισμένες μυήσεις, ακόμη και να ορίσω το έδαφος πάνω στο οποίο θα διαδραματιζόταν η ζωή μου. Η λατρεία του παραλόγου, οι σχέσεις πραγματικότητας-εξωπραγματικού, ανωτερότητας-κατωτερότητας, αφέντη-σκλάβου, με καθόριζαν από τότε. Ακόμη ένα πράγμα: Είχα ήδη από εκείνη την εποχή διπλή ζωή. Υπήρ-

χε μέσα μου κάτι σκοτεινό που δεν δεχόταν με τίποτε στον κόσμο να ανοιχτεί στο φως της μέρας. Κι ακόμη: Ήμουν εντελώς ανίκανος να αγαπήσω. Η αγάπη με είχε εξαρχής απαρνηθεί διά παντός, γιατί όμως; Μήπως επειδή δεν ήξερα να βρω στην αγάπη μια ταιριαστή μορφή, τη δική της έκφραση, ή γιατί δεν την είχα μέσα μου; Το αγνοώ. Δεν υπήρχε ή εγώ την έπνιξα; Ίσως να τη σκότωσε η μητέρα μου. Κι ακόμη: Δεν θυμόμαστε γαλήνια το παρελθόν, δεν το αναπολούμε χωρίς πάθος. Το παρόν είναι πάντα επιθετικό, ακόμη και στη δύση της ζωής, και η ζωή του παρόντος όσο πιο διαμορφωμένη, παγιωμένη, καθορισμένη είναι, τόσο πιο πολύ καταδύεται στα ταραγμένα νερά του παρελθόντος για να αλιεύσει μονάχα ό,τι της είναι χρήσιμο στο τώρα και ό,τι μπορεί να βελτιώσει τη σημερινή της μορφή. Ίσως να μη θυμάμαι πολύ καλά το παρελθόν, ίσως απλώς να το καταβροχθίζω για να θρέψω αυτό που είμαι σήμερα.

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ

Ποια ήταν τα πρώτα σας κείμενα;

Τα πρώτα έργα που μου προσέφεραν κάποια ικανοποίηση ήταν τα διηγήματα: «Ο χορευτής του Κραϊκόφσκι», οι «Αναμνήσεις του Στεφάν Τσαρνιέτσκι», η «Παρθενία» και ο «Φόνος εκ προμελέτης».

Τα έγραψα όταν ήμουν είκοσι τεσσάρων ή είκοσι πέντε ετών και έχουν συμπεριληφθεί στη συλλογή *Μπακακάι* με το σύνολο των διηγημάτων μου.

Προσπαθούσα να γράψω από τα δεκάξι μου σχεδόν. Τα πρώτα μου έργα ήταν εξαιρετικά άνισα. Ήταν αφελή και αδέξια σε μια εποχή που εγώ δεν ήμουν ούτε τόσο αφελής ούτε τόσο αδέξιος. Η πένα μου με πρόδιδε και υπέφερα εξαιτίας της. Βρισκόμουν στα πρόθυρα της απόγνωσης όταν, στα είκοσί μου περίπου, αποφάσισα να γράψω ένα εσκεμμένα «κακό» μυθιστόρημα, να εμπνευσθώ από ό,τι κακό, επονείδιστο, ανομολόγητο βρισκόταν μέσα μου. Ποιος ξέρει αν αυτό δεν ήταν το πιο θαρραλέο —και το πιο σημαντικό— έργο μου... Έδωσα όμως ένα δακτυλόγραφο σε μια

κυρία που εμπιστευόμουν και η οποία πίστευε σ' εμένα. Το διάβασε, μου το επέστρεψε δίχως να πει λέξη και από τότε αρνήθηκε να με ξαναδεί. Πανικόβλητος, πέταξα το χειρόγραφο στη φωτιά: δεν έχει απομείνει τίποτε.

Έπειτα από λίγα χρόνια έγραψα τον «Χορευτή του Κραιϊκόφσκι». Μου φαινόταν καλό. Κατάλαβα πως ήταν λογοτεχνία και από τότε άρχισα να γράφω σοβαρά.

Αναρωτιέμαι καμιά φορά γιατί επέλεξα αυτό το συγκεκριμένο ύφος και όχι κάποιιο άλλο. Από την αρχή υιοθέτησα έναν τόνο φανταστικό, εκκεντρικό, αλλόκοτο — γιατί; Γιατί άραγε το ύφος μου ήρθε σχεδόν αμέσως σε ρήξη με την κανονική πραγματικότητα, γιατί ξεχύθηκε στη μανία, στην τρέλα, στο παράλογο, ακόμη κι αν από το παράλογο αυτό δεν έλειπε κάποια τελετουργική, εορταστική λογική; Βέβαια, όπως σας είπα, είχα μαθητεύσει σ' αυτό κατά τη διάρκεια των συζητήσεων με τη μητέρα μου. Αλλά αυτός δεν είναι επαρκής λόγος και δεν υπάρχει αμφιβολία πως ετούτη η αριστοκρατική μορφή, που ακολουθούσε τον δρόμο που της υποδείκνυε η ίδια της η μεγαλοπρέπεια, συνυπήρχε εκ παραλλήλου με τις δικές μου προσωπικές, επονείδιστες δυστυχίες. Επώδυνες, εναγώνιες δυστυχίες... Για να χρησιμοποιήσω τα λόγια ενός ήρώα μου: «Μέρα με τη μέρα, η θέση μου στην ευ-

ρωπαϊκή ήπειρο γινόταν όλο και πιο επισφαλής κι αβέβαιη».

Για να επιστρέψουμε όμως στη νεότητά μου... Πάντα βρισκόμουν «ανάμεσα» στα πράγματα. Ποτέ δεν ταίριαξα σε τίποτε.

Σχολείο με έστειλαν στη Βαρσοβία, σε ένα καθολικό σχολείο γεμάτο νεαρούς πρίγκιπες και κόμητες. Μας κατέλαβε ο σνομπισμός εμένα και τους αδελφούς μου —ήταν σχεδόν αναπόφευκτο στον μικρό μας κόσμο—, κι όμως, πράγμα παράδοξο, δεν ήμασταν τόσο ανόητοι ώστε να μην αντιλαμβανόμαστε τον παραλογισμό και την κενοδοξία του. Μας έγινε όμως μανία —ή μάλλον παιχνίδι— και η γελοία αυτή μυθολογία του σνομπισμού μάς άρπαξε στα νύχια της και δεν μας άφησε ποτέ πια! Παράξενο! Παράξενο! Γιατί δεν ήμασταν σνομπ και, τώρα πια, όταν κοιτάζω προσεκτικά τη ζωή μας, βλέπω πως κανείς από εμάς δεν κατέβαλε την παραμικρή προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Γιάνους ήταν άνθρωπος μοναχικός που του άρεσε να ζει στην εξοχή, ο Γιέζε έπαιζε μπριτζ με τον πρώτο τυχόντα κι εγώ ήμουν πολύ τεμπέλης και αμελής για να συστηθώ στα μεγάλα σαλόνια. Παράξενο! Γιατί παρ' όλα αυτά ήμασταν σνομπ, μολονότι, για να πω την αλήθεια, δεν ήμασταν πραγματικά σνομπ. Α! Η Μορφή!

Μεγάλωνα. Σε τρία διαφορετικά επίπεδα που δεν είχαν τίποτε κοινό μεταξύ τους.

Κατ' αρχάς, ήμουν «γόνος καλής οικογενείας», ευγενικός, μάλλον υγιής, ούτε άσχημος ούτε όμως και όμορφος, υποφερτός, γλυκοκοιτούσα τις ξαδέλφες μου, ούτε καλός μαθητής ούτε κακός, κάπως μαμόθρεφτος, λεπτεπίλεπτος, αγχώδης, και την ίδια στιγμή είρωνας, ενοχλητικός, προκλητικός, συχνά στο σχολείο ανυπόφορος —οι μεγαλύτεροι συμμαθητές μου με έδερναν—, κοινωνικός, επιπόλαιος, τολμηρός ή ντροπαλός ανάλογα με τις περιστάσεις.

Κατά δεύτερο λόγο, ήμουν άθεος και διανοούμενος και φλέρταρα ήδη με την τέχνη. Το διαζύγιο με τον Θεό —μια στιγμή κεφαλαιώδους σημασίας, χάρη στην οποία το πνεύμα ξανοίγεται σε ολόκληρο το σύμπαν— συνέβη χωρίς να το αντιληφθώ, δεν ξέρω πώς· γύρω στα δεκατέσσερα με δεκαπέντε μου χρόνια απλώς σταμάτησα να ενδιαφέρομαι για τον Θεό. Δεν νομίζω ωστόσο πως και νωρίτερα με απασχολούσε ιδιαίτερα. Όσον αφορά δε το πνεύμα, ήμουν στο λύκειο (στα δεκαπέντε μου) όταν για πρώτη φορά έριξα μια ματιά στην *Κριτική του καθαρού λόγου*· έχω κρατήσει από την εποχή αυτή σημειώσεις για τις συνθετικές κρίσεις a priori, για τον Σπένσερ, τον Καντ, τον Σοπενάουερ, τον Νίτσε, τον Σαίξπηρ, τον Γκαίτε, τον Μονταίνι, τον Πασκάλ, τον Ραμπελαί...

Τι αναζητούσατε στα αναγνώσματα αυτά; Το ύφος;

Ναι, το ύφος της θεμελιώδους σκέψης, το ύφος μιας ευαισθησίας που πηγαίνει μέχρι το βάθος των πραγμάτων, το ύφος που αντανακλά ανεξαρτησία, ελευθερία, ειλικρίνεια, ίσως ακόμη και δεξιοτεχνία. Καταβρόχθιζα λαίμαργα το ύφος αυτών των συγγραφέων, τον τρόπο έκφρασής τους, τον τόνο τους, τον τρόπο της ζωής τους. Ήμουν όμως ατζαμής... Η χωριάτικη αδεξιότητά μου, η αφέλεια του μικροτσιφλικά, η σλάβικη διαχυτικότητα μου με ακρωτηρίαζαν, ένιωθα ανόητος.

Τρίτον, ήμουν αφύσικος, διεστραμμένος, εκφυλισμένος, βδελυρός, μοναχικός, κρυβόμουν στα σκοτεινά. Πού να αναζητήσω αυτό το μυστικό ψεγάδι που με πέταγε έξω από το ανθρώπινο κοπάδι; Στις σωματικές ασθένειες; Αλλά, αν εξαιρέσουμε κάποιες ελαφρές, ασήμαντες πνευμονικές παθήσεις, συνηθισμένες στα αγόρια της ηλικίας μου (οι οποίες με υποχρέωναν να πηγαίνω στα βουνά για ένα δυο μήνες), είχα αρκετά καλή υγεία... Από πού λοιπόν μπορούσε να προέρχεται ετούτη η εσωτερική διαταραχή που μετέτρεπε εμένα, ένα γελαστό μάλλον αγόρι, σε ένα παράδοξο τέρας που το έθελγαν όλες οι δυσκολίες, όλες οι εκτροπές της ύπαρξης; Ήμουν —και το γνώριζα δίχως την παραμικρή έκπληξη, δίχως τον υπαινιγμό μιας ελάχιστης διαμαρ-

τυρίας— ένα πλάσμα αφύσικο, που δεν μπορούσε να εξομολογηθεί σε κανέναν ποιο στ' αλήθεια ήταν, καταδικασμένο να κρύβεται για πάντα, να «συνωμοτεί». Οι ερωτικές ορμές με έσερναν προς τα κάτω, σε κρόφημους δρόμους, σε μυστικές και μοναχικές περιπλανήσεις στα απόμερα προάστια της Βαρσοβίας με κοπέλες του χειρίστου είδους. Όχι, δεν ήταν πόρνες, σε τούτες τις αδέξιες μικροπεριπέτειες αποζητούσα υγεία, κάτι στοιχειώδες, ταπεινό κι επομένως πολύ αυθεντικό.

Τι να έκανα όμως όταν ακόμη κι αυτό, μόλις το άγγιζα με τα δηλητηριασμένα μου χέρια, γινόταν γκροτέσκο; Επέστρεφα από τούτες τις άγριες εξορμήσεις στην καθωσπρέπει μαμόθρεφτη ζωή μου, στην αθωότητα του «γιου της καλής οικογενείας». Πώς μπορούσαν να συνυπάρχουν μέσα μου κι οι δύο αυτές όψεις; Με κάποιους φίλους είχαμε φτιάξει έναν περιηγητικό όμιλο και διοργανώναμε ευπρεπείς και κόσμιες εκδρομές στην εξοχή. Πώς μπορούσα να καταγίνομαι ταυτόχρονα και με τα δύο είδη εκδρομής; Πώς συμφιλιώνονταν μέσα μου; Η απάντηση είναι ότι δεν συμφιλιώνονταν. Καμία από τις δύο αυτές πραγματικότητες δεν ήταν πιο πραγματική από την άλλη. Ήμουν πλήρως βυθισμένος και στις δύο και δεν ήμουν σε καμία. Ήμουν «ανάμεσα». Και ήμουν ηθοποιός.

Η ζωή κυλούσε αργά, διακεκομμένη, κατηφής,

μακριά από την πολιτική και τις ιδεολογίες. Μόνος. Σε απομόνωση. Κρυφά. Στο πλάι.

Κρυμμένος.

Όταν το 1920 (ήμουν δεκάξι) οι Μπολσεβίκοι έσπασαν το μέτωπο και έφτασαν μέχρι τις πύλες της Βαρσοβίας, διορίστηκα δεν θυμάμαι κι εγώ σε ποια βοηθητική υπηρεσία του στρατού. Ούτε αυτή η εμπειρία όμως με αναθέρμανε, ένιωθα παγερά αδιάφορος... και αυτό με εξώθησε ακόμη περισσότερο στα άκρα, στο περιθώριο...

Τελείωσα το σχολείο. Πήρα το απολυτήριό μου (με το ζόρι: σε κάθε τάξη πάλευα να προβιβαστώ, προβιβαζόμουν πάντως). Τι θα έκανα; Αποφάσισα να σπουδάσω Νομική στο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας. Όχι ότι με ενδιέφεραν τα νομικά, έτσι όμως θα μπορούσα να συνεχίσω να απομυζώ χρήματα από τον πατέρα μου. Τελείωσα τις νομικές σπουδές μου στο Παρίσι—χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες— και ξανά: Τι θα έκανα; Γράφτηκα στο Ινστιτούτο Ανώτατων Διεθνών Σπουδών στο Παρίσι. Η περίοδος αυτή στο Παρίσι και στη συνέχεια στις γαλλικές παραλίες των ανατολικών Πυρηναίων είναι μια μαύρη τρύπα, δεν θυμάμαι σχεδόν τίποτε. Όταν ανατρέχω στην εποχή εκείνη είναι σαν να κοιτάζω μέσα σ' ένα πηγάδι... Δεν διακρίνω το παραμικρό, το παραμικρό, επανέρχονται κάποιες σκηνές αποσπασματικά, κάποιες εικόνες, σπαράγματα,

αλλά σαν να μην ήμουν εγώ εκεί, σαν να ήμουν χαμένος. Ίσως η εσωτερική αταξία που τόσο καιρό ένιωθα να είχε φτάσει πια στο απόγειό της. Πώς να ορίσω την κατάσταση μου εκείνη; Δεν ένιωθα πως είμαι αφύσικος, ήξερα ότι είμαι αφύσικος, και η επίγνωση αυτή επέμενε παρά τα σημάδια της υγιούς μου μετριότητας: ένας νεαρός κατά τα φαινόμενα απόλυτα κανονικός (εκτός από κάποιες ανώδυνες εκκεντρικότητες) κι όμως χωρίς καμία ψευδαίσθηση στα βάθη της ψυχής του και καμία αμφιβολία πως ήταν μαύρο πρόβατο, έξω από το κοπάδι, σ' έναν δρόμο που δεν οδηγεί πουθενά, ένας νεαρός που ήξερε πως ήταν ικανός να πάρει κάθε μορφή, ακόμη και την πιο στρεβλή, σαν τα κουκλάκια από πλαστελίνη που μπορεί κανείς να τα πλάθει ακατάπαυστα και να τα μεταμορφώνει στα πιο αποτρόπαια τέρατα. Ήξερα: μόνος μου, χώρια, στην άκρη, ο ένας ή πάλι κάποιος άλλος, άσωτος, ανεξέλεγκτος. Από εδώ πηγάζει η σχέση μου με ό,τι είναι απωθητικό, απεχθές, φριχτό – γιατί ό,τι με αηδίαζε ένιωθα ταυτόχρονα να με έλκει, να δένομαι μαζί του. Αλλά αυτή η αίσθηση με βύθιζε σε ακόμη μεγαλύτερη αηδία, μέχρι που είχα αρχίσει να νιώθω άβολα κάθε φορά που κάποιος μου προσέφερε με το χέρι του μια φέτα ψωμί. Ταλαντευόμουν μεταξύ της αηδίας και ενός εσωτερικού δεσμού με ό,τι ήταν αηδιαστικό. Αν δεν ήμουν από τη φύση μου δειλός («συνετός» έλεγαν

ειρωνικά οι φίλοι μου), αν δεν φοβόμουν την αστυνομία, ίσως να είχα διαπράξει κάποια πολύ σοβαρά εγκλήματα... αλλά φοβόμουν. Μήπως υπερβάλλω; Πάντως σίγουρα υπήρχε κάτι σ' εκείνη τη γαλλική περίοδο της ζωής μου, κάτι διεφθαρμένο. Δεν είναι φυσικό να μην μπορώ να τη διακρίνω, σαν να βρίσκεται κρυμμένη πίσω από μια κουρτίνα. Βέβαια, δεν αποκλείεται εκείνη την περίοδο να ήμουν κάπως διαταραγμένος (κληρονόμησα κάποια προδιάθεση από τη μητέρα μου).

Στις συνθήκες αυτές, ό,τι είχε να μου προσφέρει η γαλλική παιδεία κύλησε από πάνω μου σαν το νεράκι. Από την παρατεταμένη εκείνη νύχτα, ωστόσο, μου έχει μείνει μια στιγμή θάμβους: η ανακάλυψη του νότου. Τη θυμάμαι καλά. Βρισκόμουν στα Πυρηναία, κάπου κοντά στη θάλασσα, και έπαιζα μπιλιάρδο με κάτι νεαρούς εργάτες, οι οποίοι μια μέρα μού πρότειναν να πάω μαζί τους στην παραλία. Μου έδωσαν ένα ποδήλατο και πιάσαμε να κατεβαίνουμε με ταχύτητα τον δρόμο, και ο δρόμος οδηγούσε προς τη λαμπερή θάλασσα, και οι πορτοκαλιές, το κρασί, ο ήλιος, το εκτυφλωτικό φως, όλα έγιναν σκληρά σαν διαμάντι... και ο νότος αποκαλύφθηκε στο βόρειο πνεύμα μου. Όταν φτάσαμε ήμουν τόσο μεθυσμένος, που δεν μπορούσα να σταματήσω και συνέχισα να ποδηλατώ κάνοντας κύκλους γύρω από μια πλατεία.

Είχα ήδη όμως τον νότο στο αίμα μου και τον κα-

λωσόρισα με χαρά, με ανακούφιση, με ελπίδα, όχι σαν κάτι αφ' εαυτού πολύτιμο, αλλά σαν μια καινούρια θεμελιώδη αρχή που προσέφερε μια νέα δυνατότητα. Άραγε για τον λόγο αυτό να αποφάσισα αργότερα να περάσω τη ζωή μου στην Αργεντινή; Μήπως η Αργεντινή ήταν ήδη μέρος αυτής της δυνατότητας; Καμιά φορά κοιτώντας το παρελθόν γίνομαι λίγο μυστικιστής.

Η «σύνεσή» μου δεν με εμπόδισε να μπλεχτώ με κακές συναναστροφές, σε ύποπτες μικροσυναλλαγές που αφορούσαν λαθρεμπόρια από την Αφρική στη Γαλλία, και μολονότι είχα τη συνείδησή μου καθαρή, έφτασε ένα πρωινό που έπρεπε να φύγω. Οι φίλοι μου είχαν τραβήγματα με την αστυνομία. Επέστρεψα στην Πολωνία. Τι θα έκανα; Δεν είχα ιδέα. Ήθελα να γίνω συγγραφέας. Όχι όμως και τόσο πολύ.

Προκειμένου να συνεχίσω να ζω σε βάρος του πατέρα μου (ήμουν ανίκανος να βγάλω μόνος μου το ψωμί μου) άρχισα να εργάζομαι αμισθί, ως μαθητευόμενος, σε ένα δικηγορικό γραφείο. Έπρεπε να παρακολουθώ τις συνεδριάσεις και να συντάσσω αναφορές. Όχι πολύ, μία συνεδρίαση την εβδομάδα. Τότε έγραψα τις ιστορίες που σας ανέφερα νωρίτερα, στις οποίες προσέθεσα άλλες τέσσερις: «Το φαγοπότι της κόμισσας Χαψούλη», «Περιπέτειες», «Στη σκάλα υπηρεσίας» και «Επεισόδια στη γαλέρα Μπάνμπουρου». Εκτός από

τη «Σκάλα υπηρεσίας», τις έδωσα όλες (κοκκινίζοντας) σε έναν εκδότη.

Οι ιστορίες αυτές εκδόθηκαν το 1933 σε έναν τόμο με τον τίτλο Αναμνήσεις της εποχής της ανωριμότητας. Αυτό ήταν το πρώτο σας βιβλίο. Τι θα μπορούσατε να μας πείτε γι' αυτό;

Ήταν ένα έλασσον έργο που φιλοδοξούσε να είναι ιδιοφυές, μια λαμπερή ασημαντότητα φαντασίας, επινοητικότητας, χιούμορ, ειρωνείας. Σήμερα, όταν ξαναδιαβάζω ετούτες τις ιστορίες από το μακρινό παρελθόν, λέω: Ε, ναι, λοιπόν, βρίθουν από εντυπωσιακές αντιθέσεις, απρόσμενες εμπνεύσεις, χιούμορ και παιχνίδια!

Εντάξει. Ας παραδεχτούμε, ωστόσο, πως οι σελίδες αυτές περιέχουν κάτι μακάβριο, εξοργιστικό, απεχθές.

Οπωσδήποτε. Αλλά ας παραδεχτούμε επίσης ότι αυτά τα εξοργιστικά στοιχεία χάνουν την απωθητικότητα τους όταν γίνονται στοιχεία της Μορφής. Υπηρετούν τη Μορφή, ο ρόλος τους είναι λειτουργικός, ακολουθούν έναν υψηλότερο στόχο: την καλλιτεχνική δημιουργία. Έτσι συμφωνώ. Ο Άμορφος γλοιώδης χυλός που είχα μέσα μου ξεχύθηκε στο βιβλίο — όχι όμως για να εξαπλωθεί σαν δύσοσμος βούρκος, όχι, καθόλου! αλλά για να λάμψει με όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου, να καταυγάσει με χιούμορ, να εξευγενίσει με

ποίηση, να αγγίξει τη θείκη αθωότητα μέσα από το παράλογο. Αν με ρωτάτε, Ντομινίκ, πώς βλέπω σήμερα αυτές τις ιστορίες, θα σας έλεγα πως έχουν την αξία μιας συγχώρεσης, ίσως ακόμη και μιας άφεσης αμαρτιών.

Στην αρχή της λογοτεχνικής μου σταδιοδρομίας, η Μορφή εμφανίζεται σαν μια θείκη σχεδόν δύναμη συγγνώμης. Μπορεί να έφερα μέσα μου όλα τα βδελύγματα της οικουμένης, αν όμως γνώριζα πώς να παίζω μαζί τους, εγώ θα ήμουν ο κύριος και αφέντης τους.

Στην πραγματική ζωή ήμουν διαταραγμένος, ευμετάβλητος, οκνηρός, βορά της αναρχίας, χαμένος. Στο χαρτί ήθελα να είμαι ιδιοφυής, αστείος, θριαμβικός... πάνω από όλα όμως αγνός. Εξαγνισμένος.

Κι όμως, υπάρχει κάτι σε αυτό το βιβλίο που δεν είναι αυθεντικό. Η βρομιά του δεν είναι πραγματικά βρομιά, η αθωότητά του δεν είναι στ' αλήθεια αθώα. Η πραγματικότητα του διαφεύγει.

Έχετε απόλυτο δίκιο. Δεν μπορούσα να κάνω τίποτε περισσότερο από μια παρωδία. Παρωδία της πραγματικότητας και της τέχνης. Θυμάστε, Ντομινίκ, πως από παιδί ήδη ζούσα σαν εφιάλτη την ψευτιά της εύκολης αστικής ζωής μου. Αυτή η αίσθηση εξωπραγ-

ματικού δεν με εγκατέλειψε ποτέ. Πάντα «ανάμεσα» και ποτέ «μέσα», έμοιαζα με σκιά, με χίμαιρα. Και δεν θα έλεγα ψέματα αν έλεγα πως, κατά τη διάρκεια των εξορμήσεών μου στις εργατικές φτωχογειτονιές της Βαρσοβίας, την πραγματικότητα αναζητούσα στην απλότητα και στη ζωώδη υγεία των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων. Την πραγματικότητα αναζητούσα και μέσα μου, στις αχανείς, ερημωμένες, περιφερειακές, απάνθρωπες εσωτερικές εκτάσεις, όπου μαίνονταν οι ανωμαλίες, το Άμορφο, η Ασθένεια, η Αθλιότητα. Γιατί την πραγματικότητα μπορεί να τη βρει κανείς στο πιο συνηθισμένο, στο πιο πρωτόγονο και στο πιο υγιές, όπως επίσης και στο πιο διεστραμμένο και φρενοβλαβές. Η πραγματικότητα του ανθρώπου δεν είναι μόνο το φυσιολογικό και το υγιές, είναι και ό,τι έχει μέσα του αφύσικο και νοσηρό, ό,τι του ανοίγει άγνωστες δυνατότητες.

Κι όμως, οι έρευνές μου αυτές δεν με οδήγησαν μέχρι το σημείο να αγγίξω το βάθος των πραγμάτων. Δεν είχα λοιπόν το δικαίωμα να γράψω ένα «πραγματικό» βιβλίο. Ήμουν ικανός μόνο για παρωδία. Εδώ το ύφος είναι η παρωδία του ύφους. Η τέχνη μιμείται και κοροϊδεύει την τέχνη. Η λογική του παραλόγου είναι μια παρωδία του λόγου και της λογικής. Και η υποτιθέμενη επιτυχία μου ήταν μια παρωδία επιτυχίας.

Ωστόσο αποδείχτηκε πολύ γόνιμο το γεγονός ότι, αντί να κάνετε την εμφάνισή σας με ένα έργο που θα πάσχιζε να είναι ειλικρινές, σοβαρό και αυθεντικό, εσείς αφεθήκατε στους αστεϊσμούς και στα παιχνίδια.

Κατ' αρχάς, εάν οι ιστορίες αυτές ήταν «σοβαρές, ειλικρινείς και αυθεντικές», θα έλεγα ψέματα, γιατί εγώ ήμουν ανίκανος τότε για ειλικρίνεια και τα ψέματα δεν είναι υγιή για έναν καλλιτέχνη.

Κατά δεύτερο λόγο, η παρωδία μου επέτρεψε να απελευθερώσω τη Μορφή, να την αποδεσμεύσω από τη βαρύτητα και να την εκτοξεύσω στον καθαρό χώρο, όπου έγινε ελαφριά, τολμηρή και αποκαλυπτική. Πρέπει να προσθέσω πως την εποχή εκείνη δεν ήξερα τίποτε για τον Τζόους ή τον Κάφκα, αγνοούσα τον σουρεαλισμό και είχα μόνο μια πολύ γενική ιδέα για τον Φρόντ. Αν κατόρθωσα να συλλάβω κάτι από όλα αυτά ήταν επειδή βρίσκονταν στον αέρα, στις συζητήσεις, ακόμη και στα αστεία μας. Ο μορφικός μηχανισμός που είχα θέσει σε κίνηση ήταν σε μεγάλο βαθμό δικής μου επινόησης. Και ο μηχανισμός αυτός με οδήγησε απρόσμενα σε περιοχές στις οποίες δεν θα είχα τολμήσει ποτέ να περιπλανηθώ, αν το παράλογο, τα παιχνίδια, η εξαπάτηση και η παρωδία δεν με είχαν τόσο μεθύσει. Διαβάστε ιστορίες όπως το «Μπάνμπουρου» ή τις «Περιπέτειες», ή οποιαδήποτε άλλη, και θα βρεί-

τε καταστάσεις, επινοήσεις, εμπνεύσεις που δεν είναι σε καμία περίπτωση υποδεέστερες από ό,τι κατόρθωσα στη συνέχεια. Πρέπει να παραδεχτούμε πως, στην κλίμακα των δυνατοτήτων μου, αυτό το πρώτο βιβλίο βρίσκεται, σε πολλές περιπτώσεις, στο ίδιο επίπεδο με τα πιο επιτυχημένα έργα μου.

Αργότερα έγραψα τα «Φιλιφόρ» και «Φιλιμόρ», τον «Αρουραίο» και το «Συμπόσιο», τα οποία τεχνικά ήταν πιο ολοκληρωμένα, ωστόσο δεν διέφεραν ουσιαστικά από τις προηγούμενες ιστορίες. Ο «Φιλιφόρ» ήταν ο θρίαμβος της Λειτουργίας επί της Ιδέας· βασιζόταν στη Συμμετρία. Ο «Αρουραίος» ήταν εξαιρετικά εσωστρεφής και το «Συμπόσιο», καθώς εξελισσόταν από πιανίσιμο σε φορτίσιμο, έφτανε σε πραγματικά ύψη δύναμης.

Τι αποκόμισα τελικά από το πρώτο μου βιβλίο; Σχεδόν τίποτε, γιατί ήταν απλώς ένα παιχνίδι, και ταυτόχρονα πολλά.

Αναμνήσεις της εποχής της ανωριμότητας: αδέξιος τίτλος! Πίστευα ότι θα βοηθούσε τις πωλήσεις, αλλά έκρυβε επίσης μέσα του την αφέλεια του γαιοκτήμονα. Ήταν η εποχή που ήμουν πανικόβλητος και ήθελα ο κόσμος να ξέρει πως είχα γράψει το βιβλίο έτσι, γιατί από κάπου πρέπει ν' αρχίσεις, πως ήταν μονάχα ένα δείγμα, ένα πρελούδιο για κάτι καλύτερο. Εκείνη την εποχή ντρεπόμουν που έγραφα. Με το που έμπαινε

κάποιος στο δωμάτιο έκρυβα τα χαρτιά μου, έγγραφα στα κρυφά, κι ακόμα και σήμερα μ' ενοχλεί τόσο η αυθάδεια των νέων συγγραφέων που δηλώνουν περήφανα: «Είμαι ποιητής», όσο και η καυχησιολογία καταξιωμένων και δοξασμένων ποιητών, όπως ο Κοκτό ή ο Αραγκόν με την Έλσα, που ανοίγουν σαν τα παγόνια διάπλατη την ουρά τους.

Οι Αναμνήσεις της εποχής της ανωριμότητας εκδόθηκαν το 1933 και εκείνη την ημέρα, όταν βγήκα στον δρόμο, ήξερα πως κάτι καθοριστικό μού είχε συμβεί.

Είχα ήδη δώσει ένα δακτυλόγραφο των ιστοριών στους φίλους μου, τον Ταντέους Μπρέζα, τον Άνταμ Μαουερσμπέργκερ, και στην αδελφή του, την Τόνιο Σομπάσκι. Τις είχαν υποδεχθεί πολύ καλά, κι έτσι είχα από την αρχή ανθρώπους που πίστεψαν σ' εμένα — τους ακολούθησαν και άλλοι. Ήταν όμως απλώς προσωπικές τους απόψεις. Οι κριτικές στις εφημερίδες είχαν αρχίσει να πολλαπλασιάζονται: «Ο νεαρός αυτός συγγραφέας δεν έχει μάθει ακόμη να εκφράζεται». «Ο Γκομπρόβιτς έχει απόλυτο δίκιο να τονίζει την ανωριμότητά του στον τίτλο». «Ο συγγραφέας καταφεύγει σε έναν αλαζονικό ερμητισμό». «Ας ελπίσουμε πως, μια μέρα, ο κος Γκομπρόβιτς θα μεγαλώσει και θα σοβαρέψει».

Ένιωθα σαν να είχαν χορέψει στο πρόσωπό μου!

Σάλπισα υποχώρηση, σαστισμένος και φοβισμένος. Σκοτάδι... Ένωσα για πρώτη φορά στο πετσί μου τις συνέπειες της λογοτεχνικής κριτικής, η οποία —αλίμονο!— στο μεγαλύτερο μέρος της είναι και θα είναι πάντα ένας γάιδαρος που γκαρίζει μέσα από τα μεγάφωνα του Τύπου.

Εαφνικά, η χειρότερη πνευματική και καλλιτεχνική αλητεία της Βαρσοβίας —καλλιεργημένες κουτσομπόλες, πiónια, «επαΐοντες», σοφιστές και «φύλακες των αξιών», που πληρώνονταν όλοι μια δεκάρα την αράδα— με στόλισε με βιαστικές, επιφανειακές, προστατευτικές και μάλλον ηλίθιες κρίσεις.

Ήμουν ο ασθενής και δεν μπορούσα να κάνω τίποτε.

Δεν ήταν όλες οι κριτικές τόσο τραγικές. Απηύδησα όμως κι ένωσα πως είχαν αντιμετώπισει με ελαφρότητα τις πιο πολύτιμές μου αρετές. Τι να μου έκανε λοιπόν η περιστασιακή ενθάρρυνση κάποιων ενθουσιασμένων αναγνωστών; Οι εφημερίδες κατήγγελλαν την ανωριμότητά μου. «Τον έγδαραν ζωντανό τον Βίτολντ» έλεγαν στεναχωρημένοι στην οικογένειά μου.

ΥΒΟΝΝΗ

Σε κάθε περίπτωση, οι Αναμνήσεις της εποχής της ανωριμότητας σας άνοιξαν τις πύλες του κόσμου της τέχνης.

Μου προσέδωσαν κάποιο κύρος στους κύκλους της πρωτοπορίας. Άρχισα να συχνάζω στα λογοτεχνικά καφενεία της Βαρσοβίας, και πάλι όμως όχι με τις κατάλληλες συναναστροφές. Η ομάδα των ποιητών που ήταν γνωστοί ως «Σκάμανδρος» και το εβδομαδιαίο τους περιοδικό *Wiadomosci Literackie* ήταν οι επικεφαλής της νέας γενιάς· στους κόλπους τους έδρεπε κανείς τις τιμές και κέρδιζε τη δημοσιότητα. Δεν παρακάθισα ποτέ στο τραπέζι των σκαμανδριτών — ίσως εξαιτίας της επαρχιώτικης συστολής μου, ίσως γιατί δεν ήθελα να δείξω πως ήμουν πρωτάρης, ίσως κιόλας επειδή ήθελα να είμαι κύριος του οίκου μου. Κοντολογίς, έστρωσα το δικό μου τραπέζι, ένα τραπέζι ασυνήθιστο, όπου θρονιάζονταν νεοσύλλεκτοι της ποίησης και νήπια που ακόμη θήλαζαν τους μαστούς της τέχνης, επαρχιώτες, αναμαλλιασμένοι στοχαστές,

πειναλέοι νεαροί λογοτέχνες, εκκεντρικοί ονειροπόλοι — το επίπεδο το ανέβαζαν και κάποια αληθινά ταλέντα... Κι εγώ, σ' αυτή τη συντροφιά, με αδάμαστο πείσμα, με σιδερένια, αξιοθαύμαστη από κάθε άποψη, επιμονή, έλεγα κι έλεγα κι έλεγα, κάθε απόγευμα, κάθε βράδυ, τη μία βλακεία πάνω στην άλλη, κι όμως, την ίδια στιγμή, δεν ήταν βλακείες, γιατί κάπου, κατά κάποιον τρόπο, ήταν οι αλήθειες μου. Ο δικός μου υπέρτατος νόμος ήταν η διατήρηση του ύφους μου. Βέβαια ποτέ δεν έδινα την εντύπωση ότι έπαιρνα τον εαυτό μου στα σοβαρά και μάλιστα έκανα τα πάντα για να μη δίνω την εντύπωση ότι ήμουν σοβαρός. Ήμουν μαγεμένος από τη Μορφή και ήμουν διατεθειμένος να γίνω ο γελωτοποιός της ως την αιωνιότητα.

Την περίοδο αυτή συνδέθηκα φιλικά με τον εξάιρετο Μπρούνο Σουλτς (που εκείνη την εποχή ήταν ελάχιστα γνωστός στη Γαλλία) και τον Άντολφ Ρουντνίτσκι. Οι περισσότεροι πνευματικοί μου φίλοι ήταν Εβραίοι, όπως Εβραίοι ήταν και το μεγαλύτερο μέρος του κοινού μου. Καμιά φορά μάλιστα με αποκαλούσαν βασιλιά των Εβραίων. (Τους οφείλω πολλά.)

Μα... τι θα μπορούσα να κάνω; Δεν ένιωθα ακόμη αρκετά δυνατός για να υποταγώ στο πεπρωμένο μου. Προκειμένου να κερδίσω χρόνο, έγραφα ένα θεατρικό. Έτσι γεννήθηκε η *Υβόνη, Πριγκίπισσα της Βουργουνδίας*.

Η Υβόννη μου επεφύλασσε μια έκπληξη. Όταν δημοσιεύθηκε το 1938, αν θυμάμαι καλά, στην επιθεώρηση *Skamander*, δεν τράβηξε την προσοχή και τα προπολεμικά πολωνικά θέατρα δεν έδειξαν κανένα ενδιαφέρον. Εκείνη την περίοδο είχα αποκτήσει τη συνήθεια να περιφρονώ τις διάσημες ηθοποιούς και όποτε συναντούσα κάποια από αυτές, προκειμένου να την ταπεινώσω, της συστηνόμουν σαν να ήταν η πρώτη φορά που γνωριζόμαστε. Μια μέρα, σε κάποια δεξίωση, συστήθηκα χαριτωμένα για πέμπτη φορά σε μια πολύ γνωστή βεντέτα της εποχής κι εκείνη άρπαξε ένα ποτήρι νερό και μου το πέταξε στα μούτρα, φωνάζοντας: «Τώρα θα με θυμάστε!». Ενδεχομένως να μην είχα επιλέξει τον καλύτερο τρόπο για να εισαχθώ στους θεατρικούς κύκλους.

Κοντολογίς, η Υβόννη πέρασε απαρατήρητη στην προπολεμική Πολωνία, κι όταν πια ο πόλεμος με αιφνιδίασε στην Αργεντινή, την είχα ξεχάσει κι εγώ ο ίδιος. Μια εικοσαετία αργότερα η επιτυχία της στο Παρίσι, στη Στοκχόλμη και αλλού έπεσε πάνω μου σαν τους ώριμους καρπούς του δέντρου. Ήταν μια απρόσμενη αρωγή στη σκληρή μάχη που έδιναν τα μυθιστορήματά μου.

Την κωμικοτραγική ιστορία της Υβόννης μπορούμε να τη συνοψίσουμε σε λίγες λέξεις. Ο πρίγκιπας Φίλιππος, κληρονόμος του θρόνου, συναντά στον περι-

πατό του μια κοπέλα άχαρη... χωρίς κανένα προσόν: Η Υβόννη είναι αδέξια, απαθής, αναιμική, συνεσταλμένη, νευρική και ανιαρή. Ο πρίγκιπας δεν την αντέχει, από την πρώτη στιγμή τού δίνει στα νεύρα τ' αυτόχρονα όμως δεν ανέχεται να βλέπει τον εαυτό του υποχρεωμένο να μισεί τη δύστυχη Υβόννη. Και εξεγείρεται ενάντια στους νόμους της φύσης που υπαγορεύουν στους νέους να αγαπούν μονάχα γοητευτικές κοπέλες. «Δεν θα υποταγώ, θα την αγαπήσω!» Αρνείται τους νόμους της φύσης και αρραβωνιάζεται την Υβόννη.

Μπαίνοντας στη βασιλική αυλή ως αρραβωνιαστικιά του πρίγκιπα, η Υβόννη γίνεται παράγοντας αποσταθεροποίησης. Η βωδή, φοβισμένη παρουσία των αναρίθμητων ελαττωμάτων της αποκαλύπτει στον καθένα τις δικές του ατέλειες, τις δικές του διαστροφές, τη δική του βρομιά... Η αυλή δεν αργεί να γίνει εκκολλητήριο τεράτων. Και το κάθε τέρας ονειρεύεται να σκοτώσει την αφόρητη Υβόννη. Τελικά η αυλή κινεί όλη της τη μεγαλοπρέπεια, την ανωτερότητα και τη λάμψη της και με υψηλοφροσύνη τη δολοφονεί.

Αυτή είναι η ιστορία της Υβόννης. Είναι άραγε τόσο δύσκολο να την καταλάβει κανείς; Παραδέχομαι ωστόσο πως είμαι άτυχος και επομένως ακόμη και τα απλούστερα και διαυγέστερα στοιχεία των έργων μου προσλαμβάνονται με τον πιο περίπλοκο και παράδοξο τρόπο. Ακόμη και τώρα τυχάινει να διαβάζω κριτικές

της Υβόννης όπου γίνεται λόγος για πολιτική σάτιρα εναντίον του σημερινού καθεστώτος της Πολωνίας —η Υβόννη είναι τάχα η Πολωνία ή η ελευθερία— ή για σάτιρα εναντίον της μοναρχίας. Τέλος πάντων! Έστω κι έτσι. Ένα δυο πράγματα ακόμη που αξίζει τον κόπο να υπογραμμίσω: Κατ' αρχάς, η Υβόννη κατάγεται περισσότερο από τη βιολογία παρά από την κοινωνιολογία· και κατά δεύτερο λόγο κατάγεται από εκείνη την περιοχή μέσα μου όπου υφίσταμαι τις επιθέσεις της απεριόριστης αναρχίας της Μορφής, της ανθρωπίνης μορφής, της αποδιάλυσης και του εκτραχηλισμού της. Άρα βρισκόταν πάντα μέσα μου... κι εγώ μέσα της.